

Dr. TASINÉ CSÚCS Ildikó

tanár, kutató könyvtáros, Szegedi Tudományegyetem, Klebelsberg Könyvtár
idiko@ek.szte.hu

TASI Domonkos Attila

vegyész, doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai Kar
dtasi@chem.u-szeged.hu

KI VOLT RÁTH ISTVÁN, ÉS MI VOLT A SZEREPE SZENT-GYÖRGYI ALBERT EMIGRÁCIÓJÁBAN?

*Who was István Ráth, and what was his role in the emigration of
Albert Szent-Györgyi?*

*Ko je bio Ištvan Rat i koja je bila njegova uloga u emigraciji
Alberta Sentđerđija*

Ráth (korábban Róth) Istvánról nagyon keveset tudunk. Szent-Györgyi Albert önéletrajzírója, R. W. Moss szerint is sok rejtély övezi az alakját. Munkánkban a romániai eredetű fogorvos együttműködését szeretnénk felvázolni a Nobel-díjas tudóssal. Még most sem eléggé közismert, hogy Szent-Györgyinek volt egy vállalkozó barátja, akivel 1945 óta együttműködött, aki finanszírozta kutatásait, és aki a Szent-Györgyi Albert alapította Magyar Természettudományi Akadémia anyagi támogatója is volt. Ezenfelül együtt alapították a Servita Gyógyszergyár és Vegyipari Részvénytársaságot, amely új gyógyszerek gyártását kezdte el magyar tudósok eljárásai alapján. Emellett a magyar szükségletet meghaladó mennyiségben állítottak elő vitaminokat, és amerikai importból ez a cég hozta be Magyarországra először a penicillint. Tevékenysége elismeréséül a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen 1945 decemberében tiszteletbeli doktorává választotta Ráth Istvánt. Munkánkban felvázoljuk azt a folyamatot, amelynek során Szent-Györgyi Albert kutatásait az egyre baloldaliabbá váló, háború utáni kormányok drasztikusan csökkentették. Eredeti, primer forrásokkal támasztjuk alá Szent-Györgyi és Ráth küzdelmét ezen intézkedések ellen, levelezéseit a korabeli illetékes minisztériumokkal.

Szent-Györgyi emigrációjának okait illetően korábban két elképzelés volt a szakirodalomban. Egyesek szerint íróbarátjának, Zilahy Lajosnak a bebörtönzése lett volna az emigráció kiváltó oka, míg a másik nézet szerint Ráth István tőkésvállalkozó kommunisták általi elrablása és megkínzása volt a végső lökés hazája elhagyására. Korábbi munkáinkban bebizonyítottuk, hogy ez utóbbi vélekedés a helyes, és Zilahy Lajos bebörtönzésének elmélete egy – a források rossz használatából eredő – súlyos kutatói tévedés. Jelen munkánkban az emigráció helyes okának alátámasztására korabeli sajtódokumentumokkal tárjuk fel Ráth elrablásának körülményeit. A kisgazda *Kis Újság* hasábjairól göngyölítjük fel az eseményeket, visszaemlékezésekből pedig Szent-Györgyi sikeres küzdelmeit barátja kiszabadítása érdekében. Munkánkkal hiteles példát szeretnénk mutatni arra, hogyan működött a kommunista megsemmisítő gépezet már 1947 tavaszán még a Nobel-díjas és a szovjetek által erősen respektált tudós barátja esetében is.

Kulcsszavak: Szent-Györgyi Albert, Ráth István, kommunizmus, Zilahy Lajos, Servita Gyógyszergyár és Vegyipari Rt.

A Szent-Györgyiről szóló szakirodalomban többször is felbukkan Ráth István neve úgy, mint aki a tudós kutatásainak anyagi támogatója volt 1945 után hazánkban, és akinek a bebörtönzése adta a végső lökést Szent-Györgyinek az ország elhagyására. De tulajdonképpen ki is ez a rejtélyes ember, aki az orosz megszállás idején, a legnagyobb nemzeti nélkülözések közepette mint tehetős vállalkozó tűnik fel Szent-Györgyi oldalán? A tudós biográfusa, R. W. Moss így ír róla művében: „Ráth hirtelen bukkant fel 1945-ben, és felajánlotta, hogy az új Biokémiai Intézetet anyagilag támogatja. Egy ilyen ajánlatot nehéz lett volna visszautasítani. Ráth nagyon gazdag ember volt, akinek szénbányákban, vegyszergyárakban – és ami az ügy szempontjából lényeges – gyógyszergyárakban is voltak érdekeltségei. A kommunisták »gyanús alaknak« tartották... Albert szemében csak egy »nagyon különös fickó«, egy gyáros maradt, akinek nagy befolyása és sok pénze van” (MOSS 2003: 179). Az is ismeretes a szakirodalomból, hogy az 1945. szeptember 6-án, Szent-Györgyi elnökletével megalakuló Magyar Természettudományi Akadémia gazdasági igazgatója Ráth István volt (CAVALLIER 1945: 117–123). Az akadémia sokáig párhuzamos intézményként létezett a Magyar Tudományos Akadémiával, és azzal a céllal jött létre, hogy hazánkban is – a nemzetközi tendenciákat követve – megfelelő képviselőket kapjanak a természettudományok. A két akadémia később fuzionált úgy, hogy a Magyar Természettudományi Akadémia része lett az MTA-nak, azzal a feltétellel, hogy az új akadémiában mindig meg kell, hogy egyezzen a természettudományok és a szellemtudományok (humán tudományok) képviselőinek taglétszáma (TASINÉ 2014: 217–232). Tehát már itt Szent-Györgyi környezetében látjuk a vállalkozót.

Sőt, nagyon eredményesen és hasznosan tevékenykedhetett hazánkban, mert a négy hónappal későbbi minisztertanácsi jegyzőkönyvből tudjuk,

hogy a Minisztertanács az 1945. december 5-i ülésén hozzájárult ahhoz, hogy Ráthot a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen leendő tiszteletbeli doktorrá avassák (G. VASS 2005: 222). Az előterjesztést Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter tette meg, aki ismertette Ráth István életrajzát is, amely így hangzott: „Dr. Ráth István 1903-ban Hódmezővásárhelyen született. Középiskoláit a kolozsvári református kollégiumban végezte. 1921-ben, Berlinben a Fogorvosi Főiskolán fogászdoktori képesítést nyert. 1925 és 1933 között Romániában, az olajiparban dolgozott, és részt vett az olajkutatásban. 1941-ben Budapestre költözött, és modern berendezésű szájsebészeti magánklinikát létesített. Közben külföldi cégek és a Hungária Vegyi- és Kohóművek megkeresésére német vegyipari termékeket helyettesítő készítményeket gyártó üzemet szervezett. A háború után hozzálátott a magyar vegyipar újjászervezéséhez, új telepek építéséhez. [...] Áprilistól a mai napig sikerült elérnie, hogy az ország egész vitaminszükségletét el tudják látni.” Ezenfelül különböző vitaminkészítményeket jóvátételi számlára, külföldre is szállított. Több új gyógyszer gyártását indította el magyar tudósok ötletei alapján. A legutóbbi ilyen magyar eljárás volt a baromfipestis elleni vakcina előállítás és gyártása (G. VASS 2005: 222–223). Ebből csak azt találjuk nagyon különösnek, hogy Ráth 18 éves korára lett fogorvos Berlinben. Szerzők a valóban rejtélyes múltú ember magyarországi tevékenységét vizsgálják, hiszen itt került kapcsolatba a Nobel-díjas tudóssal.

A gyógyszerész szakirodalomból tudjuk, hogy a nevéhez köthető gyógyszer-cég 1945 szeptemberében *Servita Labor* névvel kezdte el a működését. Pecsétjén ez szerepelt: *Servita Labor Dr. Gözsy és Társai Budapest IV. ker. Kristóf tér 4.* De októberben már részvénytársasággá alakult (NAGYLA-KI 2012): *Servita Gyógyszergyár és Vegyipari Rt.* (központ: Budapest Somogyi Béla u. 1.) néven szerepel (DOBSON 2013). A cég részvényesei és alapítói a következők voltak: Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas biokémikus (1937), orvos, Gözsy Béla gyógyszerész, később a kanadai Montreal Egyetem biokémia professzora, Deutsch Sándor nagyvállalkozó, a Hungária Vegyi és Kohóművek vezérigazgatója, Ráth István vállalkozó, Zemplén Géza, később Kossuth-díjas iskolateremtő szerves kémikus, Seidl Ottó, Schermann Vilmos és Welczer Dezső. A vállalat vezérigazgatója Ráth István volt, tudományos igazgatója Szent-Györgyi Albert. Ahogy az életrajz is fogalmaz, Ráth munkája során magyar tudósokkal működött együtt. Egyik új termékük, az Azulenol kenőcs volt, amelynek kifejlesztésével a Szegedi Egyetemen Jancsó Miklós professzor foglalkozott, s amit Magyarországon először 1947 áprilisában a *Servita Rt.* törzskönyvezett. De ez a cég volt az, amelyik Magyarországon először hozott forgalomba penicillint, 1945.

szeptember 28-tól törzskönyvezve, az Egyesült Államokból importálva. A készítmény neve Penicillin „Hayden” volt, 100 000 oxfordi egységben (DOBSON 2013).

Óriási jelentősége volt az antibiotikumnak a háború utáni fertőzések kezelésében és a legyengült egészségi állapotú emberek gyógyításában. Ennek a kezdeményezője is Szent-Györgyi Albert volt, amit a róla szóló biográfiák rendre nem említenek. A Szent-Györgyi által alapított Magyar Természet-tudományos Akadémiának már az alakuló ülésén „Ivanovics és Csűrös vezetésével megalakult a magyar penicillin bizottság” (CAVALLIER 1945: 123). Ivanovics György bakteriológus, illetve mikrobiológus, aki ebben az időben a Szegedi Orvostudományi Egyetem Mikrobiológiai Intézetében nyilvános, rendes tanárként oktatott, Szent-Györgyinek régóta munkatársa, Csűrös Zoltán pedig vegyész-mérnök, szerves kémikus, aki akkoriban a Műegyetem rektora volt. A Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Kari tanártestületének jegyzőkönyveiből azt is tudjuk, hogy a penicillin hazai előállítására érdekében Szent-Györgyi kérvényezte a fenti két kutató külföldre utaztatását, illetve útlevelét. A testület támogatta a javaslatot, még azt is elhatározta, hogy gyártástechnikai szakembert is küldjenek ki a tudósokkal (MOZSONYI 1945).

Szent-Györgyi kutatásainak támogatása azonban nem sokáig tartott. A tudós először azt érezte, hogy konkrétan kevesebb anyagi támogatást kap kutatásaira. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek azt mutatják, hogy 1945 végén, 1946 elején még Szent-Györgyi minden kutatási finanszírozási kérelme teljesítésre került (G. VASS 2005: 171–172, 373, 545). Az 1946. januári támogatáshoz már a következő mellékletet tették: „A Szent-Györgyi által vezetett intézmények ezt megelőzőleg majd később is több alkalommal kaptak a minisztertanácstól támogatást” (G. VASS 2005: 545). A későbbiekben már jelentősen csökkentették a támogatást, erre reagálva Szent-Györgyi éles hangú levelet intézett Nagy Ferenc miniszterelnökhöz. Az 1946. október 18-án kelt levélben a professzor jelezte, hogy az intézet részére korábban kért támogatást nem kapta meg, emellett csökkentették a dotációját. A kiutalt összeg az intézet költségvetésének egyharmad részére volt elég, egyharmadot más forrásból szerez be, a maradékot pedig saját vagyonából fedezi. Kérte, hogy bocsássák rendelkezésére a szükséges összeget, ellenkező esetben bezárja az intézetet, és elfogadja egyik külföldi meghívását (NAGYLAKI 2012). A Minisztertanács 1946. október 30-án erre reagálva évi 150 000 forint hitelt engedélyezett a tudós intézete részére (SZÚCS 2003: 1605), de a következő megjegyzéssel: „Szét lett küldve a társmisztereknek. Eldöntendő, vajon egy hónapra vagy havonta rendszeresen kapja, és a kultusztárca terhére kell folyósítani, de erre póthitelt kell

adni.” Ezzel közel azonos időben Szent-Györgyi és Ráth közös útlevelkérelmet adtak be az Egyesült Államokba történő utazás céljából, ami fontos magyar érdeket szolgált, és amit a Minisztertanács jóváhagyott.

1946 novemberében azonban súlyos támadás éri a Servita Rt.-t. A *Szabad Nép* november 3-i, 249. számában cikk jelenik meg ismeretlen szerző tollából *Több millió forintot keresett egy gyár a penicillin* címmel. Szent-Györgyi és Ráth felháborodásukat a Bán Antal iparügyi miniszterhez írt közös levelükben fejtik ki: „A cikk rosszhiszeműségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy több millió forintos keresetről beszél akkor, amikor a penicillin behozatala óta máig összesen 267 ezer forintot forgalmazott a Servita Rt. penicillineladással. Köztudomású, hogy a Servita Rt. igen nagy mennyiségű penicillint oszt szét állandóan olyan fizetni nem tudó betegek között, akik a hivatalos ingyenyógyszer megszerzésének bürokratikus útját nem tudják megjárni.” Szent-Györgyi külön levélben tiltakozik, és sajtó-helyreigazítást kér Molnár Erik népjóléti minisztertől is. Hangsúlyozza, hogy a „Servita Gyógyszergyár és Vegyipari Rt.-nél került először szabad forgalomba penicillin az egész világon”, és nekik köszönhető a gyógyszerellátás javulása hazánkban (NAGYLAKI 2012). A kutatás eddig sajtó-helyreigazításról nem tud, de a történetírás számon tartja a politikai légkör kieleződését, a következő évben Nagy Ferenc miniszterelnök kommunisták általi lemondását és a hazai „reakciós”, tőkésörök elleni felfokozott kommunista propagandát. Ennek esett áldozatul Ráth István is, akinek „rejtélyes eltűnése” kitűnően mutatja be a megsemmisítő kommunista gépezet működését.

A felgyorsult eseményeket a *Kis Újság* hasábjain (a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt lapja) követhetjük nyomon a legjobban. A lap 1947. június 28-i, szombati számában a második oldalon a következő kishír áll: „Ellopták a Servita gyógyszergyár autóját a sofőrrel együtt.” Majd leírja, hogy előző nap feljelentést tett a cég, hogy a Pannónia u. 8. elől a Wabag svájci gyógyszerbehozatali cég gépkocsiját sofőrrel együtt ellopták. A gépkocsi egy nyolchengeres, ötszemélyes, feketére lakkozott Cadillac volt. A sofőr, Schmidthoffer János a Servita legmegbízhatóbb alkalmazottja, és valószínűleg „egy veszedelmes gengszterbanda büntényéről van szó”. A következő, 1947. június 29-i, vasárnapi számában már a címlapon, főcímként szerepel a közben kibővített hír: „Rejtélyes módon eltűnt Ráth István, a Műegyetem díszdoktora”, majd a harmadik oldalon a következő címmel részletezi az eseményeket: „Rejtélyes körülmények között eltűnt Dr. Ráth István, a Servita Rt. vezérigazgatója.” A cég egyik igazgatója nyilatkozott: „Az egyébként Svájcból kölcsönkapott Cadillac gépkocsi mellett nemcsak a sofőr, hanem az Rt. vezérigazgatója is eltűnt.” „Lehetséges, hogy nem rablás, hanem szökés történt?” – villantja fel a lehetőséget az újságíró, majd

bemutatja az igazgatót és a céget. Ráth a háború után jött Magyarországra, és Budapesten egy nagy nemzetközi szállítócéget alapított. A háború után a Hungária Műtrágyagyár és a belga Solvay csoport közreműködésével létesítette a Servita Gyógyszervegyészeti Rt.-t, amely az első penicillint hozta be az országba, és később új gyártelepén penicillingyártásra is be akart rendezkedni. Május végén, június elején hosszabb üzleti tárgyalásokat folytatott külföldön: Brüsszelben, Londonban. Majd a következő részben újabb, rejtélyes gépkocsilopásról számol be az újságíró, szintén sofőrrel együtt tűnt el egy másik gyár gépkocsija. A főkapitányság ebben az ügyben is erélyes nyomozást indított.

Szent-Györgyi visszaemlékezéseiből tudjuk, önéletrajzírója is kiemeli, hogy Szent-Györgyi 1947 júniusában Svájcba utazott sielni (TASINÉ–TASI–KOVÁCS 2017: 28, 103). Ott érte a hír, hogy barátja, Ráth István eltűnt. Erről nagyon pontosan számol be unokaöccse, Szent-Györgyi András is: „1947-ben Albert egészségügyi okokból Svájcba utazott. Felesége, Márta Pesten maradt. Sejtették, hogy Ráthot a titkosrendőrség le fogja közben tartóztatni. Megállapodtak egy üzenetben, amivel Márta Albertet táviratban értesíti Ráth letartóztatásáról. Amint Szent-Györgyi megkapta a hírt, táviratozott Molotovnak, hogyha Ráthot nem engedik ki az országból, akkor nemzetközi sajtókonferenciát fog tartani, amin elmondja, hogy mi történik Magyarországon. Molotov magyarázatot kért Rákositól. Ez elég volt ahhoz, hogy Ráth Istvánt kiengedjék.” Ezután Szent-Györgyi felesége gépkocsival Svájcba vitte Szent-Györgyihez Ráthot. Így Szent-Györgyi Zürichben tudta meg, Ráth kínzásokról szóló beszámolójából, hogy mi történik Budapesten az Andrássy út 60-ban. Ezek után úgy döntött, hogy nem tér vissza többé Magyarországra. Ezt azonban nem jelentette be nyilvánosan azért, hogy minél több fiatal munkatársát ki tudja menekíteni az országból” (DARVAS 2003: 25–29).

Szent-Györgyit 1947-ben választotta tagjai közé a Szovjet Tudományos Akadémia. Ahogy a fentiekből is kiderül, ő maga is úgy nyilatkozott életrajzírójának (MOSS 2003: 180), hogy a szovjetekkel való jó kapcsolatát használta fel barátja kiszabadítása érdekében. A *Kis Újság* így értesít a „csodálatos fordulatról” öles betűkkel az 1947. július 3-i, csütörtöki számának címlapján: „Váratlanul megkerült Ráth István, a Servita vezérigazgatója. A *Kis Újság* munkatársának elmondja »eltűnésének« érdekes történetét.” Ráth néhány nappal korábban egyik munkatársát kereste fel Szeged környékén, akivel egy gyermekasztma elleni szer előállításán dolgoztak. Hirtelen elhatározásból ment el, családját nem értesítette. Talán kicsit hosszabbra nyúlt Szeged melletti tartózkodása, ráadásul olyan helyen tartózkodott, ahol telefon és újság sem állt rendelkezésre, azok tartalmáról csak megérkezése

után értesült. Utasította ügyvédjét, hogy a róla megjelent cikkeket cáfolja meg. A cikkíró többször kiemelte, hogy Ráth Szent-Györgyi professzor közeli munkatársa, és hogy milyen érdemei vannak a hazai penicillinellátásban. Végül Ráth doktor mosolyogva megígérte, hogy nem fog többet eltűnni.

Bay Zoltán írja visszaemlékezéseiben, hogy Szent-Györgyi Svájcban látta meg Ráth kínzások okozta sebeit, és azt mondta, hogy „ezek közé az »elvetemült csirkefogók« közé ő nem megy haza, és addig nem teszi be a lábát Magyarországra, ameddig ez a bűnös rendszer uralmon van” (BAY 1990: 200). A tudós és vállalkozó tehát együtt emigrált az Egyesült Államokba. Mosstól tudjuk, hogy még ott is rászorult egy ideig Szent-Györgyi Ráth támogatására, mert a Nobel-díjának összegét zárolták az angol bankok, mivel Szent-Györgyi hontalanként lépett be az Egyesült Államokba. Állampolgárságért azonban csak később tudott folyamodni, ezért ideiglenesen nem férhetett hozzá banki számláihoz. Ráthnak szerte a világon voltak pénzügyi kapcsolatai, 100 000 dollárt ajánlott fel Szent-Györgyinek még ahhoz is, hogy a tudós tanítványait kivihesse Amerikába. Együtt hoztak létre kutatási céllal egy nonprofit alapítványt. Ráth végig Szent-Györgyi pénzügyeit intézte, ez alatt a tudós a kutatásaival foglalkozhatott. Ráth 1962-ben hirtelen hunyt el, maradt némi pénzügyi bonyodalom halála után, mert a vállalkozó, kihasználva az akkori joghézagot, nem fizetett be minden adót a tudományos alkalmazottak után. Mikor ez kiderült, mert az amerikai jogszabályozás rendezte a helyzetet, Szent-Györgyi szó nélkül fedezte a tartozást (MOSS 2003: 215).

Így fonódott össze egy világhírű tudós és egy sikeres vállalkozó élete a történelem viharai közepette hazánkban és külföldön.

IRODALOM

- BAY Zoltán 1990. *Az élet erősebb*. Csokonai–Püski, Debrecen–Budapest
- CAVALLIER József 1945. A Magyar Természettudományi Akadémia. In: *Irodalom–Tudomány* 1., 1.
- DARVAS Béla 2003. Kurzusamnénzia nélkül: Szent-Györgyi Andrással Szent-Györgyi Albertről. In: *eVilág*, 2., 11., 25–29. <http://www.pointernet.pds.hu/ujzagok/evilag/2003-ev/11/20070307222810685000000598.html> (2018. 04. 28.)
- DOBSON Szabolcs 2013. *Szent-Györgyi Albert, mint gyógyszeripari tanácsadó*. A Servita Rt. története 1945–1948. X. Gyógyszerésztörténeti Nyári Egyetem, Kalocsa. <http://docplayer.hu/17177038-A-gyogyszeresz-a-gyogyszer-tar-a-gyogyszer-szent-gyorgyi-albert-mint-gyogyszeripari-tanacsado-a-servita-rt-tortenete-1945-1948.html> (2018. 04. 26.)
- G. VASS István (szerk.) 2005. Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1945. november 15.–1946. február 4. In: *A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok* 41., Argumentum Kiadó és Nyomda Kft., Budapest

- MOSS, Ralph W. 2003. *Szent-Györgyi Albert*. Ford. Bakács Tibor. Typotex, Budapest
- MOZSONYI Sándor (jegyzőkönyvet írta) 1945. *Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Kar – tanártestületi ülések, 1945–1946*, VII. rendkívüli ülés. [http://library.hungaricana.hu/hu/view/SOTE_KARI_ORVOSTUD_1945-1946_01/?query=SZO%3D\(Szent-Gy%C3%B6rgyi%20Albert\)&pg=701&layout=s](http://library.hungaricana.hu/hu/view/SOTE_KARI_ORVOSTUD_1945-1946_01/?query=SZO%3D(Szent-Gy%C3%B6rgyi%20Albert)&pg=701&layout=s) (2018. 04. 27.)
- NAGYLAKEI Endre 2012. *Szent-Györgyi Albert levelei*. Magyar Nemzeti Levéltár http://mnl.gov.hu/a_het_dokumentuma/szentgyorgyi_albert_levelei.html (2018. 04. 25.)
- SZABÓ Tibor–ZALLÁR Andor 1989. Szent-Györgyi Albert Szegeden és a Szent-Györgyi Gyűjtemény. In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből XV.*, Csongrád Megyei Levéltár, Szeged
- SZÜCS László (szerk.) 2003. Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1946. július 26.–1946. november 15. B. kötet. In: *Magyar Országos Levéltár kiadványai II.*, Forráskiadványok 38., Palatia Kiadó és Nyomda, Budapest–Győr
- TASINÉ CSÚCS Ildikó 2014. Szent-Györgyi Albert tudománymentő tevékenysége és annak gyökerei hazánkban 1945 után. In: *Szegedi Egyetemi Tudástár 1.*, Szent-Györgyi Albert szellemi öröksége. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged, 217–232.
- TASINÉ CSÚCS Ildikó–TASI Domonkos Attila (szerk., ford., jegyz.), KOVÁCS Nikolett Alexandra (szerk.) 2017. *A legendás tudós, Szent-Györgyi Albert önéletrajzi értekezései*. Goodwill Pharma az Egészségért Alapítvány, Szeged

Who was István Ráth, and what was his role in the emigration of Albert Szent-Györgyi?

The general knowledge on the identity of István Ráth (formerly known as István Róth) is considerably scarce. According to R. W. Moss, who has been the main bibliographer on the life of Albert Szent-Györgyi, there are many unresolved mysteries around Ráth's figure. In the present work, our primary aim is to reveal specific features in the life of the Romanian dentist focusing on his relationship with the Nobel-prize winner scientist. Up till now, it is still not entirely clear that Szent-Györgyi had actually an entrepreneur friend, with whom he kept a close contact since 1945 and, who also happened to provide financial support not just for his scientific work but for the Hungarian Academy of Natural Sciences as well. Besides the latter activities they also co-founded the Servita Pharmaceutical and Chemical Co., which took the very first steps in producing new drugs following methods developed by Hungarian scientists. Over the years, this company has overgrown the needs of Hungary in terms of its vitamin production and also started to import penicillin for the first time via U.S.-based, foreign sources. For the acknowledgement of his remarkable achievements, István Ráth

was elected in December 1945 as the honorary doctor of the Nádor József University of Technology and Economics. Within this work, our intension is to unfold the procedure that led to the drastically cut-down of Albert Szent-Györgyi's scientific activities forced by the gradually increasing influence of the left-wing oriented post-war politics. Original, primary sources, e.g. mail conversations are set to attest the struggle of Szent-Györgyi and Ráth against the sanctions of the given ministries.

Formerly two sparate assumptions were put in discussion as the potential reasons for the emigration of Albert Szent-Györgyi to the United States. Some believe that the imprisonment of his writer friend, Lajos Zilahy can be accounted for his actions, whilst others say that the final event triggering him to leave the country was the torture and death of István Ráth shortly after being kidnapped by the communists. In our previous studies it was shown, that this latter opinion is the correct one and the theory of the imprisonment of Lajos Zilahy is a serious mistake made by researchers due to the misuse of the literature. Following the unfinished story-line, further evidences from the media provide testimony on the tragic circumstances around the disappearance of István Ráth. These series of events together with the moderately successful fights of Albert Szent-Györgyi towards the rescue and freedom of his beloved friends are winded up directly from the columns of the "Kis Újság" newspaper owned by former yeomen of Hungary. With our study, we would like to provide a vivid example on how the communist "destruction machine" operated already in the spring of 1947 and managed to discredit the life of the Nobel-prize winner's friend who was also simultaneously much respected by the Soviets.

Keywords: Albert Szent-Györgyi, István Ráth, communism, Lajos Zilahy, Servita Pharmaceutical and Chemical Co.

Ko je bio Ištvan Rat i koja je bila njegova uloga u emigraciji Alberta Sentđerđija

Vrlo malo znamo o Ištvanu Ratu (ranije Rotu). Prema R. V. Mosu, piscu autobiografije Alberta Sentđerđija, njegov lik povezan je s mnogobrojnim misterijama. U našem istraživanju želimo da ukažemo na saradnju rumunskog stomatologa sa naučnikom i dobitnikom Nobelove nagrade. I dan danas je nepoznata činjenica da je Sentđerđijev blizak prijatelj bio preduzetnik s kojim je saradaivao od 1945. godine i koji je finansirao njegova istraživanja, a takođe je materijalno podržavao i Mađarsku akademiju prirodnih nauka, čiji je osnivač bio Albert Sentđerđi. Osim toga, zajedno su osnovali kompaniju

pod nazivom Akcionarsko društvo za proizvodnju lekova i hemijskih preparata „Servita” koja je počela da proizvodi nove lekove na osnovu receptura mađarskih naučnika. Osim toga, proizvodili su vitamine u količinama koje su prevazilazile potrebe domaćeg tržišta, a ova kompanija je prvi put uvezla i penicilin u Mađarsku u okviru uvoza iz Sjedinjenih država. Kao priznanje za uspešnu delatnost Univerzitet za tehnologiju i ekonomiju „Jožef Nador” u decembru 1945. godine dodelio je Ištvanu Ratu titulu počasnog doktora. U našem radu skicirali smo proces koji prikazuje kako su posleratne, sve više levičarski orijentisane vlade, Albertu Sentđerđiju drastično smanjile mogućnost za istraživački rad. Preko originalnih, primarnih izvora prikazali smo borbu Sentđerđija i Rata da ospore ove odluke i njihove dopise tadašnjim nadležnim ministarstvima. U vezi razloga koji su doveli do Sentđerđijeve odluke da ode u emigraciju postoje u stručnoj literaturi dve teorije. Jedno od objašnjenja je da je neposredni razlog za takvu odluku predstavljalo hapšenje njegovog prijatelja, pisca Lajoša Zilahija, dok je po drugom stajalištu okidač bila otmica i zlostavljanje Ištvana Rata, kapitalističkog preduzetnika od strane komunista, koja se pokazala kao poslednja kap koja je prelila čašu i dovela do odluke da napusti domovinu. U našem dosadašnjem radu dokazali smo da je ovo drugo stajalište tačno i da teorija po kojoj je do odluke da emigrira dovelo hapšenje Lajoša Zilahija predstavlja ozbiljnu istraživačku grešku koja je nastala zbog pogrešnog tumačenja izvora. U ovom radu pokušavamo da pomoću dokaza otkrivenih u tadašnjoj štampi potvrdimo nepobitne razloge za emigraciju, kao i okolnosti pod kojima je došlo do Ratove otmice. Opisujemo okolnosti Ratove otmice savremenim dokumentima iz štampe kako bismo potvrdili tačan uzrok emigracije. Na osnovu novinskih stupaca iz Malih novina Partije malih preduzetnika odgo netnuli smo dešavanja, a na osnovu raznih memoara predočavamo uspešnu borbu Alberta Sentđerđija koja je dovela do prijateljevog oslobađanja. Želja nam je da ovim istraživanjem prikažemo autentičan primer načina na koji je funkcionisala razorna komunistička mašinerija već tokom proleća 1947. godine, čak i u slučaju prijatelja jednog nobelovca koga je duboko poštovala i sovjetska vlast.

Ključne reči: Albert Sentđerdi, Ištvan Rat, komunizam, Lajoš Zilahi, Akcionarsko društvo za proizvodnju lekova i hemijskih preparata „Servita”

Beérkezés időpontja: 2018. 04. 30.

Elfogadás időpontja: 2018. 12. 18.